

УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН ЧИГ ҮҮРГИЙН ТАЛААРХ ХАРЬЦУУЛСАН ШИНЖИЛГЭЭ

А.Бямбажаргал, Хууль зүйн ухааны доктор, МУИС-ийн ХЗС-ийн дэд профессор

Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулсантай холбоотой шүүхийн тухай хууль тогтоомжийг шинэчлэн найруулах ажил эхлээд байна. Нээлттэй Нийгэм Форумгаас энэхүү бодлого боловсруулах үйл явцад судалгаа шинжилгээний хувь нэмэр оруулах үүднээс хууль зүйн салбарын судлаач, шинжээчидтэй хамтран дүн шинжилгээ, хуулийн шүүмж боловсруулан танилцуулж байна.

Монгол Улсад 1925 оны 10 дугаар сарын 16-ны өдөр анхдугаар Үндсэн хуульд заасны дагуу батлагдсан Шүүх явдлын яамны дүрэм¹-ээр орчин цагийн шүүх эрх мэдлийн тогтолцооны суурь тавигджээ. 1992 оны шинэ ардчилсан Үндсэн хууль өмнөх шүүх эрх мэдлийн тогтолцоонд эрс шинэчлэл хийснийг “Шүүх эрх мэдэл” хэмээх IV бүлэгт тусгайлан зохицуулж 47 дугаар зүйлийн 47.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийг гагцхүү шүүх хэрэгжүүлнэ”, 49 дүгээр зүйлийн 49.2 дахь хэсэгт “Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын ба Засгийн газрын гишүүн, төр, нам, олон нийтийн бусад байгууллагын албан тушаалтан, иргэн хэн боловч шүүгчээс шүүн таслах үүргээ хэрэгжүүлэхэд хөндлөнгөөс оролцож болохгүй” хэмээн хязгаарласнаас харж болно.

Гэсэн хэдий ч хууль тогтоогчид шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч субъектуудын уламжлалд тулгуурлах хандлагыг хамгаалж ирснээр шинэ үндсэн хуулийн суурь зарчим бүрэн хэрэгжих боломжгүй өнөөг хүрлээ. Үүний нэг тод илрэл нь Улсын дээд шүүх (УДШ)-ээс шүүн таслах үйл ажиллагаанд үл хамаарах буюу захиргааны чиг үүргийг хэрэгжүүлэх явдлыг өмнөх тогтолцоонд (1925-1990) байснаар хадгалж ирсэн явдал юм. Энэхүү судалгаагаар уламжилж ирсэн энэхүү хамаарлыг арилгаж, улмаар ардчилсан шинэ үндсэн хуулийн суурь үзэл баримтлалын дагуу УДШ-ийн чиг үүргийг хуульчлах үндэслэлийг дэвшүүлэх болно.

¹ Монгол Улсын шүүх. Эрх зүйн баримт бичиг. УБ., 2016. 26 дахь тал

Алтангэрэлийн БЯМБАЖАРГАЛ

МУИС-ийн ХЗС-ийг эрх зүйч мэргэжлээр суралцан төгссөн бөгөөд хожим БНСУ-ын Күүкмин их сургуулийн ХЗС-д Хууль зүйн докторын (Ph.D) зэрэг хамгаалсан. Тэрээр эдүгээ МУИС-ийн ХЗС-ийн дэд профессор, Үндсэн хуулийн эрх зүйн чиглэлээр сургалт, судалгааны ажил эрхэлж байна.

1. ДЭЭД ШҮҮХИЙН ЗАХИРГААНЫ ЧИГ ҮҮРГИЙН ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ

1.1. 1992 оны Үндсэн хуулиас өмнөх үе

1925-1990 онд Дээд шүүн таслах газар хэмээх байгууллага өнөөгийн УДШ-д хамаарч болох чиг үүргийг хэрэгжүүлж байв. Ингэхдээ Дээд шүүн таслах газар нь дан ганц шүүн таслах чиг үүрэг хэрэгжүүлээд зогсохгүй дээд шатны буюу “дээд” гэх агуулгаар захиргааны байгууллага байх чиг үүргийг хэрэгжүүлж ирсэн байна. Зохион байгуулалтын хувьд Дээд шүүн таслах газрын гол бүтэц нь а) бүгд гишүүдийн хурал, б) шүүх таслах чиглэлээр байгуулагдсан коллеги хэмээх бүтэцтэй байв. Түүнчлэн энэхүү байгууллага нь шүүхийн харилцааг зохицуулах анхны түр дүрмээс эхлэлтэйгээр захиргааны бүтцийн хувьд Шүүх

явдлын яамны харьяанд хамаарч байсан нь тухайн үед бие даасан, хараат бус шүүх оршин тогтнож байгаагүйг нотолно. Зохион байгуулалтын хувьд Дээд шүүн таслах газрын дарга болон Бүгд хурлаар аливаа асуудлыг эцэслэн шийдвэрлэж 1) шүүн таслах, 2) захиргааны дээд хяналтыг хэрэгжүүлэх, 3) хууль тайлбарлах зэрэг бүрэн эрхийг хэрэгжүүлж байв. Үүнээс үзвэл, Шүүн таслах дээд газар нь нийтлэг байдлаар “Бүгд гишүүдийн хурал” хэмээх зохион байгуулалтаар аливаа асуудлыг шийдвэрлэх, бусад шүүн таслах газруудын хэргийг хянах, улмаар захиргааны дээд байгууллагын хувьд шууд удирдах байдлаар үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлж ирсэн байна.

Хүснэгт 1. Дээд шүүн таслах газар ба Бүгд хурлын талаарх зохицуулалт (1925-1943)

	БНМАУ-ын Дээд шүүн таслах газрын түр дагаж явах дүрэм (1928)	Шүүн таслах газар байгуулах дүрмийн тухай (1930)	Шүүх явдлын яамны дүрэм (1932-1943)
Чиг үүрэг	<p>1 дүгээр зүйл Дээд шүүн таслах газар бол ардын цэргийн шүүх таслах газруудыг ерөнхийлөн захирагч, аливаа хэрэгт хууль цаазыг баримтлан таслан шийтгэх бүрэн эрхтэй</p>	<p>25 дугаар зүйл Улсын ерөнхий шүүх таслах газар бол бүх улсын дотор явуулах шүүх таслах газруудын хамаг хэрэг явууллагыг хянан байцаах, удирдах, жич ерөнхийлөн захирах дээд газар мөн болохоос гадна аливаа онц чухал ба аймаг, хотуудад, жич цэргийн шүүх таслах газруудад шийтгэсэн тогтоолуудыг үл зөвшөөрөн заалдан мэдүүлсэн хэргүүдийг хянан үзэж, таслан шийтгэх нэгдүгээр шатны шүүх таслах газар болно.</p> <p>30 дугаар зүйл Ерөнхий шүүх таслах газрын бүгд хурлын тогтоолуудыг Шүүх яамны сайд хянан үзээд устгах, өөрчлөх зэргээр тогтоож болно.</p>	<p>14 дүгээр зүйл (1932) 1. Орон нутгийн шүүх таслах газруудын ажлыг захиран удирдах. 2. Тус улсын бүхий л шүүх таслах газруудын туйлын газар болж, ерөнхийлөн хямгадан харгалзах. Үүнд: цэргийн шүүх таслах газрыг мөн удирдана.</p> <p>28 дугаар зүйл (1934) Тус улсын Дээд шүүх таслах газар бол улсын дотор шүүхийн нэгтгэсэн бодлогыг шууд эрхлэн гүйцэтгэн явуулах ба олон шүүхийн газруудын шүүхийн ажил явууллагыг шүүх таслахын хувиар хянан харгалзаж удирдах, захирах зэрэг явдлыг эрхлэх дээд газар мөн болохоос гадна аливаа онц чухал хэргүүдийг шууд хянан үзэж, таслан шийтгэхийн дээр...</p>
Зохион байгуулалт		<p>26 дугаар зүйл 1. Бүгд гишүүдийн хурал 2. Аливаа заалдан мэдүүлэгдсэн хэргийг хянан шийтгэх коллегийн хурал 3. Аливаа хэргийг анх буюу дутам байцаан шийтгэх ба заалдан мэдүүлсэн хэргүүдийг хянан үзэж шийтгэн таслах цэргийн коллегийн хурал</p>	

Хуралдах үндэслэл	6 дугаар зүйл 1. ...онц чухал хэрэг зүйлийг хянан баталж гүйцэтгүүлнэ. 2. Аймаг, хошуу, хотын ба цэргийн шүүх таслах газруудыг хянан байцаалгана. Дан ганц цэргийн шүүх таслах газруудыг байцаалгахдаа тус газрын дарга буюу цэргийн ангийн гишүүдэд даалган гүйцэтгэхээс гадна цэргийн шүүн таслах газруудад байцаахдаа урьдаар бүх цэргийн зөвлөлтэй харилцаж гүйцэтгэвэл зохино.	29 дүгээр зүйл 1. Бүх улсын аливаа шүүх таслах газруудад уул хүлээсэн эрх, үүргийг хэрхэн ёсоор явуулан гүйцэтгэх ба арга бодлогод дагаж хэрэглэх нийтийн заавар зүйлүүдийг шийтгэн гаргах. 2. Тус газрын ангиудаас тус тусын гүйцэтгэсэн хэрэг явууллагын тухай илтгэсэн зүйлийг сонсоод батлахаас гадна мөн ангиудаас шийтгэн гаргах аливаа заавруудыг хянах батлах.	
Гишүүд бүрдэх	3 дугаар зүйл Шүүх таслах газрын дарга 1, ардын ба цэргийн ангийн гишүүд орох бөгөөд дарга ба ардын ангийн гишүүн хоёрыг Улсын Бага хурлаас сонгон тохоох ба цэргийн ангийн гишүүн 2-ыг Бүх цэргийн зөвлөлөөс томилж, Улсын Бага хурлаар батлуулахаас гадна нарийн бичгийн даргын орон тоо 1-ийг тус газрын бүгд хурлаар сонгон томилж, Засгийн газраар мэдүүлэн батлуулна.	27 дугаар зүйл Ерөнхий шүүх таслах газрын дарга бөгөөд Шүүх яамны орлогч бол уул газар ба түүнд харьяалагдах шүүх таслах газруудын хамаг хэрэг явууллагыг ерөнхийлөн удирдах этгээд мөн... 28 дугаар зүйл Ерөнхий шүүх таслах газрын бүгд гишүүдийн хуралд мөн газрын дарга ба гишүүд, жич цэргийн коллегийн дарга суулцахаас гадна улсын ерөнхий прокурорын зөвлөх эрхтэйгээр эрх биш суулцвал зохино. 31 дүгээр зүйл Ерөнхий шүүн таслах газрын эрх баригчдын орон тоо нь уул газрын дарга ба түүний орлогч, цэргийн коллегийн дарга, мөн газрын гишүүд 2, ардын төлөөлөгч 18, цэргийн төлөөлөгч 9 болно.	30 дугаар зүйл (1934) Дээд шүүх таслах газарт мөн газрын дарга ба түүний орлогч болох цэргийн коллегийн дарга эдгээр оролцоно. 35 дугаар зүйл (1943) А) Дээд шүүхийн бүгд хурал нь Дээд шүүхийн дарга ба орлогчид хийгээд Дээд шүүхийн бүх гишүүд, Шүүх яамны сайдаас бүрэлдэнэ. Жич: Дээд шүүхийн бүгд хуралд Улсын прокурор заавал оролцон суулцана.
Хууль тайлбарлах	2 дугаар зүйл Дээд шүүх таслах газраа аливаа хэргийг таслан шийтгэхэд цааз хууль дүрмийг баримтлан тайлбарлан зааварласан зүйлүүдийг улсын доторх аливаа шүүх таслах газрууд журамлан дагаж явбал зохино.	14 дүгээр зүйл (1932) 4. Шүүх таслахын аливаа явуулгын ба эрүү, иргэний хуулиудыг тайлбарлах 14 дүгээр зүйл (1941) 9. Хуулиудыг тайлбарлах.	

Хүснэгт 2. БНМАУ-ын Дээд шүүх ба Бүгд хурлын талаарх зохицуулалт (1949-1992)

	БНМАУ-ын Ардын шүүх таслах газрууд ба Прокурорын байгууллагын дүрэм (1943) ²	БНМАУ-ын Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль (1949)	БНМАУ-ын Шүүх байгууламжийн хууль (1978) ³
Дээд шүүхийн чиг үүрэг	34 дүгээр зүйл ...Бүгд хурал нь Дээд шүүхийн дарга ба Шүүх яамны сайд, Улсын прокуророос гаргаж ирүүлсэн эсэргүүцлийг хянахаас гадна шүүхийн ажил хэргүүдэд Дээд шүүхээс хянаж баталсан шийдвэрийн үндсэн дээр шүүхийн жинхэнэ гүйцэтгэх ажлын асуултад удирдах зааврыг өгнө.		45 дугаар зүйл БНМАУ-ын Дээд шүүх БНМАУ-ын бүх шүүх байгууллагын ажлыг удирдаж, шүүн таслах үйл ажиллагаанд хяналт тавина. БНМАУ-ын Дээд шүүх хууль санаачлах эрх эдэлнэ.
Дээд шүүхийн зохион байгуулалт			48, 49, 50 дугаар зүйл - Дээд шүүхийн иргэний болон эрүүгийн хэрэг эрхэлсэн коллеги - Дээд шүүхийн цэргийн коллеги 53 дугаар зүйл БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурал нь шүүх таслах дээд байгууллага мөн.
Бүгд хурал хуралдах үндэслэл	34 дүгээр зүйл Дээд шүүхийн коллегийудын таслан шийтгэсэн тогтоол шийдвэр хяналтууд Шүүх яамны сайд, Дээд шүүхийн дарга ба Улсын прокуророос гаргаж ирүүлсэн эсэргүүцлийг хянан үзэхийн тулд Дээд шүүхийн бүгд хурлыг сард нэг удаагаас цөөнгүй хуралдуулна.	40 дүгээр зүйл Дээд Шүүхийн коллегийудын шийтгэсэн тогтоол, шийдвэр, магадлалуудын талаар Шүүх яамны сайд, Дээд шүүхийн дарга, Улсын ерөнхий прокуророос ирүүлсэн эсэргүүцлүүдийг хянан үзэхээр Дээд шүүхийн бүгд хурлыг сард нэгээс цөөнгүйгээр хуралдуулна.	54 дүгээр зүйл А) Шүүн таслах эрхийг хэрэгжүүлэхэд БНМАУ-ын хууль тогтоомжийг нэгэн мөр ойлгож, зөв хэрэглэх асуудлаар шүүхэд удирдамж тайлбар өгнө. Б) БНМАУ-ын хуулийг тайлбарлах болон хууль тогтоомж гаргах талаар БНМАУ-ын Ардын Их хурлын тэргүүлэгчдэд санал оруулах. В) БНМАУ-ын Дээд шүүхийн шүүх коллегийн таслан шийдвэрлэх тогтоол, шийдвэр, магадлал, шүүгчийн тогтоолтой хэргийг БНМАУ-ын Дээд шүүхийн дарга, БНМАУ-ын прокурорын бичсэн эсэргүүцлийн үндсэн дээр хянан хэлэлцэнэ. Г) БНМАУ-ын Дээд шүүхийн гишүүдийг шүүх коллегийудад хуваарилж, шүүх коллегийн бүрэлдэхүүнийг батална. Д) БНМАУ-ын Дээд шүүхийн шүүх коллегийн үйл ажиллагааны тухай коллегийн даргын тайлан, шүүн таслах ажлын талаар Дээд шүүхийн гишүүн, аймаг, хотын болон тусгай шүүх, ардын шүүхийн дарга, орлогч дарга, шүүгчийн илтгэлийг сонсоно.

² БНМАУ-ын Бага хурлын тэргүүлэгчдийн хурлын 1943 оны 8 дугаар сарын 2-ны өдрийн 56 дугаар тогтоолоор өөрчилсөн.

³ БНМАУ-ын Ардын их хурлын тэргүүлэгчдийн хурлын 1978 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 302 дугаар тогтоолоор баталсан.

**Бүгд хурлын
бүрэлдэхүүн****35 дугаар зүйл**

А) Дээд шүүхийн бүгд хурал нь Дээд шүүхийн дарга ба түүний орлогчид хийгээд Дээд шүүхийн бүх гишүүд, Шүүх яамны сайдаас бүрэлдэнэ. Жич: Дээд шүүхийн бүгд хуралд Улсын Прокурор заавал оролцон суулцана.

41 дүгээр зүйл

Дээд шүүхийн бүгд хурал нь Дээд шүүхийн дарга, түүний орлогчид, Дээд шүүхийн бүх гишүүд ба Шүүх яамны сайдаас бүрэлдэнэ. Дээд шүүхийн бүгд хуралд Улсын прокурор буюу түүний орлогчид заавал оролцоно.

53 дугаар зүйл

БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурал дарга, орлогч дарга нар, коллегийн дарга, бүх гишүүдээс бүрдэнэ.

1.2. 1992 оны Үндсэн хуулийн дараах үе

Шинэ Үндсэн хуулийг батлахтай зэрэгцэн төрийн эрх мэдлийг хуваарилсан боловч шүүх эрх мэдэл дэх хуучин хамаарал хэвээр хадгалагдаж үлджээ. Үндсэн хуулийн дараах хуучин хамаарлын нөлөөг дараах гурван үед хуваан авч үзэж болно. Үүнд:

Шинэ тогтолцоог эрэлхийлсэн үе (1993-2002 он)

Шинэ Үндсэн хуулийн дараах анхны шүүхийн харилцааг зохицуулсан “Шүүхийн тухай хууль”-ийг Улсын Их хурал 1993 оны 2 дугаар сарын 4-ний өдөр баталсан. Тус хуульд УДШ-ийн “Бүгд хурал” хэмээх өмнөх тогтолцоонд захиргааны чиг үүрэг хэрэгжүүлж ирсэн зохион байгуулалтыг албан ёсоор халав. Энэ нь огтоос санамсаргүй буюу тохиолдлын хэрэг байгаагүйн дээр хуучин ба шинэ тогтолцоонд шүүх эрх мэдлийн эзлэх байр суурийг бэхжүүлэх эрс шинэтгэл болсон юм.

Хуучин тогтолцоог шууд сэргээсэн үе (2002-2012 он)

2002 оны 7 дугаар сарын 4-ний өдөр УИХ Шүүхийн тухай хуулийг шинэчлэн батлав. Уг хууль анхлан батлагдахад УДШ-ийн “Бүгд хурал”-тай төстэй зохион байгуулалтын хэлбэр болох “нийт шүүгчдийн хурал”-ыг шууд зохицуулаагүй байв. Гэвч хожим буюу 2007 онд албан ёсоор нэмэлтээр бий болгожээ. Өмнөх тогтолцооноос ялгаатай нь “нийт гишүүдийн хурал” хэмээх шинэ хэлбэр нь урьдын “бүгд хурал”-ын чиг үүргээс хязгаарлагдмал шинжтэй боловч захиргааны байгууллагын хэлбэрээр УДШ зохион

байгуулагдан ажиллах хууль зүйн боломжийг бий болгосон байна. Уг хуульд зааснаар шүүхийн дотоод зохион байгуулалтыг хангах чиглэлээр бүх шатны шүүхэд “Шүүгчдийн зөвлөгөөн” ажиллахаар зохицуулсан нь эерэг талаасаа шүүхийн дотоод зохион байгуулалтыг хийх боловч зарим талаар шүүн таслах ажиллагаанд шууд бусаар нөлөөлөх (хуралдаан даргалагч сонгох, хэрэг хуваарилах, бүрэлдэхүүн сонгох гэх мэт) эрсдэл үүсгэх боломжтой болсон.

Нийт шүүгчдийн хурлыг дахин халсан нь (2012-2017 он)

2012 онд батлагдсан “Шүүхийн багц” хэмээх хуулиудын хүрээнд УДШ-ийн зохион байгуулалтын хүрээнд гагцхүү шүүн таслах ажлын төрлөөр хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх иргэн, эрүү, захиргааны хэргээр дагнасан танхимтай байхаар зохицуулж улмаар шүүгч хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх өөр танхимын шүүн таслах ажиллагаанд оролцуулахыг хориглов. Энэ нь шүүн таслах ажиллагаагаар төрөлжүүлэх, цаашид дагнасан шүүхийн тогтолцоог бүрдүүлэх томоохон бодит алхам болсон. Өөрөөр хэлбэл, уг хуульд зааснаар УДШ шүүн таслах чиг үүргийг л бүрэн хэрэгжүүлэхийг баталгаажуулсан хэмээн үзэж болно.

Нийт шүүгчдийн хуралдаан дахин сэргээсэн нь (2017 он)

2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдөр Шүүхийн тухай хуульд нэмэлт оруулах замаар УДШ нь шүүн таслахаас бусад захиргааны чиг үүргийг

хэрэгжүүлэх өмнөх тогтолцооны (1925 оноос эхлэлтэй) захиргааны бүтцийг хуулиар дахин бий болгожээ. Хэдийгээр УДШ энэхүү захиргааны бүтцээр УДШ-ийн шүүн таслахаас бусад чиг үүргийг (ҮХЦ-ийн гишүүнд нэр дэвшүүлэх) хэрэгжүүлэх эерэг талтай боловч уг хязгаарлалт түүний үндсэн чиг үүрэг болох шүүн таслах

буюу маргаан хянан шийдвэрлэхдээ хяналтын шатны журмаар оролцох нөхцөлийг хязгаарлах сөрөг талтай юм. Энэ нь цаашид УДШ шүүх эрх мэдлийг төлөөлөхдөө захиргааны дээд байгууллагын бүтцээр ажиллаж ирсэн хуучин тогтолцоог шинэ үндсэн хуулийн үзэл баримтлал дор дахин сэргээсэн үйл явдал хэмээн үзэж болно.

Хүснэгт 3. Дээд шүүх чиг үүрэг ба Бүгд хурлын талаарх зохицуулалт (1993-2012)

	Шүүхийн тухай хууль (1993)	Шүүхийн тухай хууль (2002)	Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль (2012)
Дээд шүүхийн чиг үүрэг	<p>24 дүгээр зүйл 6. Улсын дээд шүүх дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 1/ Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн шүүхийн болон сум буюу сум дундын, дүүргийн шүүхийн хүчин төгөлдөр болсон шийдвэртэй хэрэг, маргааныг хяналтын шатны журмаар хянан шийдвэрлэх; 2/ Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн шүүхийн анхан шатны журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг, маргааныг шүүх хуралдаанд оролцогчдын гомдлыг үндэслэн давж заалдах шатны журмаар хянан шийдвэрлэх; 3/ хуулиар харьяалуулсан хэрэг, маргааныг анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэх; 4/ шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх нэгдсэн бодлого боловсруулж, нийт шүүхийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах. Энэ нь тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэхэд хамаарахгүй; 5/ хууль, түүнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах талаар Үндсэн хуулийн цэц, Улсын ерөнхий прокуророос шилжүүлсэн асуудлыг хянан шийдвэрлэх; 7/ Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчээр томилуулах шүүгчийн тухай санал гаргах;</p>	<p>15 дугаар зүйл (Бүрэн эрхийг чиг үүрэгтэй хамтад нь зохицуулсан) 15.1. Улсын Дээд шүүх нь Монгол Улсын шүүхийн дээд байгууллага бөгөөд хяналтын шатны шүүх мөн. 15.4. Шүүхийн мэргэжлийн удирдлага нь хуулийг тайлбарлах, сургалт явуулах, шүүхийн практикийг нэгтгэн судалж, зөвлөмж гаргах хэлбэртэй байна. 15.6-д Улсын дээд шүүхийн бүрэн эрхийг зохицуулсан: 15.6.1. хэрэг, маргааныг хяналтын шатны журмаар хянан шийдвэрлэх; 15.6.2. Үндсэн хуулийн тавьдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1, 2-т заасны дагуу хуулиар тусгайлан харьяалуулсан тохиолдолд хэрэг, маргааныг анхан шатны болон давж заалдах шатны журмаар хянан шийдвэрлэх; 15.6.3. шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх нэгдсэн бодлого боловсруулж, нийт шүүхийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах; 15.6.4. хууль, түүнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах талаар Үндсэн хуулийн цэц, Улсын ерөнхий прокуророос шилжүүлсэн асуудлыг хянан шийдвэрлэх;</p>	<p>17.3.2. шүүхийн шийдвэр, практикт үндэслэн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох тухай саналаа хууль санаачлагчид уламжлах;</p>

8/ Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилуулах хүний тухай санал гаргах;
9/ нэр дэвшсэн шүүгчдээс Ерөнхий зөвлөлийн гишүүдийг сонгох;
10/ цаазаар авах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэртэй хэргийг хяналтын шатны журмаар заавал хянан шийдвэрлэх;
11/ хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

15.6.5. Үндсэн хуулиас бусад хуулийг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар /цаашид хуулийн тайлбар гэх/ гаргах;
15.6.6. Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгчээр томилуулах шүүгчийг санал болгох;
15.6.7. Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд нэр дэвшигчийг санал болгох;
15.6.8. Хүний эрхийн Үндэсний комиссын гишүүнд нэр дэвшигчийг санал болгох;
15.6.9. цаазаар авах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэртэй хэргийг гомдол, эсэргүүцэл гарсан эсэхээс үл хамааран хяналтын шатны журмаар хянан шийдвэрлэх;
15.6.10. Улсын дээд шүүхийн хуралдааны дэгийг тогтоох;
15.6.11. хуульд заасан бусад бүрэн эрх.

Дээд шүүхийн зохион байгуулалт

24 дүгээр зүйл

3. Улсын дээд шүүх шүүн таслах ажлын төрлөөр хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх, шүүхийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах ажлыг зохион байгуулах чиг үүрэг бүхий Иргэний хэргийн танхим болон Эрүүгийн хэргийн танхимтай байна /Энэ хэсгийг 1994 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/.

4. Улсын дээд шүүх нийт шүүгчийн олонхын бүрэлдэхүүнтэйгээр хяналтын шатны журмаар хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.

15 дугаар зүйл

15.3. Улсын дээд шүүх шүүн таслах ажлын төрлөөр хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх, шүүхийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүрэг бүхий танхимтай байна.

15.5. Улсын дээд шүүхийн танхимыг Улсын дээд шүүхийн шийдвэрээр байгуулж, бүрэлдэхүүнийг Ерөнхий шүүгч батална.

Нийт шүүгчдийн хурал

20.4. Хяналтын шатны эрүүгийн шүүх хуралдааны тогтоолд Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч дүгнэлт гаргасан, эсхүл Улсын ерөнхий прокурор эсэргүүцэл бичсэн бол хэргийг Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хянан шийдвэрлэнэ.

25 дугаар зүйл. Шүүгчдийн зөвлөгөөн

25.3. Шүүгчдийн Зөвлөгөөнийг тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгч товлон зарлаж, удирдан явуулах бөгөөд тухайн шүүхийн шүүгчдийн олонхын саналаар шүүгчдийн ээлжит бус зөвлөгөөнийг зарлан хуралдуулж болно.

25.4. Шүүгчдийн зөвлөгөөн хуралдааныхаа дэгийг өөрөө тогтооно.

25.5. Шүүгчдийн зөвлөгөөн энэ хуулийн 25.2-т заасан асуудлыг тухайн зөвлөгөөнд оролцсон шүүгчдийн олонхын саналаар шийдвэрлэж тогтоол гаргах бөгөөд уг тогтоолын биелэлтийг Ерөнхий шүүгч зохион байгуулна.

Бүгд хурал хуралдах үндэслэл	Бүгд хурлыг халсан.	20 дугаар зүйл 20.3. Хяналтын шатны журмаар хэрэг, маргааныг Улсын дээд шүүхийн таван шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр хянан шийдвэрлэнэ.	2012 оны 3 дугаар сарын 7-ны өдөр баталсан хуулиар Нийт шүүгчдийн (Бүгд) хуралдааныг халсан. Улмаар 2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдрийн хуулиар дахин сэргээжээ.
		<p>20.4. Хяналтын шатны эрүүгийн шүүх хуралдааны тогтоолд Улсын дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч дүгнэлт гаргасан, эсхүл Улсын ерөнхий прокурор эсэргүүцэл бичсэн бол хэргийг Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хянан шийдвэрлэнэ /Энэ хэсгийг 2007 оны 08 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/.</p> <p>20.5. Улсын дээд шүүхийн шүүгчдийн хуралдаан нь нийт шүүгчдийн гуравны хоёроос доошгүй нь хүрэлцэн ирснээр хүчинтэйд тооцогдох бөгөөд хэрэг, маргааныг хуралдаанд оролцогчдын олонхын саналаар шийдвэрлэнэ. Улсын дээд шүүхийн шүүгчдийн хуралдааны тогтоол нь тухайн хэрэг, маргааны хувьд эцсийн шийдвэр болно.</p> <p>68 дугаар зүйл. Шүүгчдийн зөвлөгөөн</p> <p>68.4.4. Тухайн шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны үр дүн, тамгын газар, хэлтэс, албаны үйл ажиллагааны тайланг хэлэлцэх.</p>	<p>17¹ дүгээр зүйл. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаан</p> <p>17¹.1. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар энэ хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.4, 17.3.5, 17.3.7-д заасан асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэж, тогтоол гаргана.</p> <p>17¹.2. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдааныг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, түүний түр эзгүйд албан үүргийг нь орлон гүйцэтгэж байгаа Улсын дээд шүүхийн Танхимын тэргүүн даргална.</p> <p>17¹.3. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанд Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн гуравны хоёроос доошгүй нь оролцсон бол хуралдааныг хүчинтэйд тооцно.</p> <p>17¹.4. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцсэн асуудлыг олонхын саналаар шийдвэрлэнэ. Шүүгчдийн санал тэнцсэн тохиолдолд хуралдаан даргалагчийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ.</p> <p>17¹.5. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдааны дэгийг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч батална.</p>
Бүгд хурлын бүрэлдэхүүн	Бүгд хурлыг халсан.	Бүгд гишүүдийн хурлыг халсан хэвээр байсан боловч түүнтэй төсөөтэй Шүүгчдийн зөвлөгөөн (68 дугаар зүйл) хэмээх зохион байгуулалт бий болсон.	2012 оны 3 дугаар сарын 7-ны өдөр баталсан хуулиар Нийт шүүгчдийн (Бүгд) хуралдааныг халсан.

2. УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХ ЗАХИРГААНЫ ЧИГ ҮҮРЭГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ТАЛААР ШҮҮХИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛД ТУССАН НЬ

2019 онд Монгол Улсын Үндсэн хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх хүрээнд ХЗДХЯ-наас боловсруулсан Шүүхийн тухай хуулийн төслийн 26 дугаар зүйлд “Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчийн хуралдаан”-ыг тусгажээ. Энэхүү зохицуулалт 2017 онд орсон нэмэлт өөрчлөлтөөс үндэслэн ийнхүү төсөлд туссан бололтой.⁴ Гэвч энэ удаагийн төсөлд туссан хэлбэр нь өмнөх (2017) хувилбараас илүү өргөн цар хүрээгээр хуучин тогтолцооны (1992 оноос өмнөх) “Бүгд хурал”-ын чиг үүргийг сэргээн тогтоохыг зорьжээ. Тухайлбал:

- *Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах (төслийн 25.6.4).* Түүхэн хөгжлийн явцад Монгол Улсын Дээд шүүх норматив тайлбарыг хийж ирсэн. Гэвч уг тайлбарыг хэт хийсвэр цар хүрээнд хийхээр болгожээ. Энэ нь зарим талаар шүүх хууль тогтоох эрх мэдлийг хэрэгжүүлж ирсэн түүхэн уламжлалтай холбоотой боловч тодорхой хүрээ хязгаартай байсныг шүүхийн тухай өмнөх хуулиудаас тод харж болно. Энэхүү асуудлыг 4 дэх хэсэгт тусгайлан авч үзнэ.
- *Хууль, түүнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах талаар Үндсэн хуулийн цэц, Улсын ерөнхий прокуророос шилжүүлсэн асуудлыг хянан шийдвэрлэх (25.6.5).* Энэ нь 1992 оноос өмнөх шүүхийн тухай хуулиудад огт тусаагүй (маргаан хянан шийдвэрлэх хэлбэрээр) буюу маргаан хянан шийдвэрлэх цоо шинэ процессын хэлбэрийг бий болгож байна. Өөрөөр хэлбэл, шүүхийн тухай хуулиар шууд процессын хэм хэмжээг бий болгосон байна.
- *Хуульд зааснаар танхим байгуулах (25.6.6).* Энэхүү зохицуулалт нь өмнөх шүүхийн тухай хуульд заасны дагуу хуульд зааснаар танхим байгуулахаар зохицуулж байсныг өөрчлөн

УДШ өөрөө хууль тогтоогч болох нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

- *Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд нэр дэвшүүлэх, гишүүнээс чөлөөлөх, эгүүлэн татах тухай санал гаргах (25.6.8).* Захиргааны буюу шүүн таслах үйл ажиллагаанд хамаарахгүй цор ганц чиг үүрэг бөгөөд Үндсэн хуульд заасны дагуу ийнхүү зохицуулагдах болж байна.
- *Хяналтын журмаар хянан шийдвэрлэсэн хэргийн тогтоолд Улсын Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч дүгнэлт гаргасан, эсхүл Улсын ерөнхий прокурор эсэргүүцэл бичсэн бол хэргийг хянан шийдвэрлэх (25.6.9) болон бүх насаар нь хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэртэй хэргийг гомдол, эсэргүүцэл гарсан эсэхээс үл хамааран хянан шийдвэрлэх (25.6.10).* Эдгээр зохицуулалт нь шүүгч шүүн таслах ажиллагааны чиглэлээр мэргэших үзэл баримтлалтай зөрчилдөж ирсэн.

Ингэснээр, цаашид шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч шүүхийн (анхан, давж заалдах) бие даасан байдал, шүүгчийн хараат бус байдалд сөргөөр нөлөөлөх, өнөөгийн УДШ хуучин цагийн захиргааны чиг үүрэг гүйцэтгэх нэгж болох **хуучин хамаарал** сэдрэх нөхцөлийг бүрдүүлэх бодит эрсдэлтэй.

Үүний бодит жишээ нь төслийн “26.3. *Нийт шүүгчдийн хуралдаанд Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн гуравны хоёроос доошгүй нь оролцсон бол хуралдааныг хүчинтэйд тооцно*”, “26.4. *Нийт шүүгчдийн хуралдаанаар хэлэлцсэн асуудлыг олонхын саналаар шийдвэрлэнэ. Шүүгчдийн санал тэнцсэн тохиолдолд хуралдаан даргалагчийн саналаар асуудлыг шийдвэрлэнэ*” хэмээх зохицуулалтаас тод харж болно. Энэ нь хууль зүйн хувьд “УДШ-ийн ерөнхий шүүгч (түүний эзгүйд танхимын тэргүүн), эсхүл нийт шүүгчийн гуравны хоёр” нь УДШ-ийг бүрэн төлөөлөх нөхцөлийг бий болгож байна. Иймд төслийн дээрх зохицуулалтуудыг цаашид хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Үндсэн хуульд нийцүүлэх шаардлагатай.

⁴ 26.1. Улсын дээд шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаан /цаашид “Нийт шүүгчдийн хуралдаан” гэх/-аар энэ хуулийн 25.6.4, 25.6.5, 25.6.6, 25.6.7, 25.6.8, 25.6.9, 25.6.10-т заасан асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэж, тогтоол гаргана.

3. ДЭЭД ШҮҮХИЙН БҮХ ГИШҮҮД ХУРАЛДДАГ ТОХИОЛДЛУУД: ГАДААД ОРНУУДЫН ЖИШЭЭ

Бусад улс орны хувьд манай улсын Үндсэн хууль, шүүхийн тухай хуулиудад зохицуулсан УДШ-ийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй Дээд шүүх (Supreme Court, Cassation Court, High Court)-үүд нь харилцан ялгаатай байдлаар зохицуулагдсан байдаг. Энэ хүрээнд бусад орны Дээд шүүхүүд дэх “Нийт шүүгчдийн хуралдаан”-ны нөхцөл, журмын тухайд товч харьцуулалт хийв. Ийнхүү харьцуулан үзэхэд дээд шүүхэд “нийт шүүгчдийн хуралдаан” байх эсэх нь төрийн байгууламжийн хэлбэр, эрх зүйн тогтолцоо, шүүхийн зохион байгуулалтын онцлогоос хамааран дараах дараах хэлбэртэй байна. Үүнд:

3.1. Нийт шүүгчид хуралддаг практик бүхий улс, орнууд

Тухайн орны дээд шүүхийн зохион байгуулалт, маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцооноос хамааран хоёр хэлбэрээр хуралдаж байна.

Үндсэн хуулийн хяналт хэрэгжүүлдэг дээд шүүх

Улсын болон холбооны хэмжээнд Үндсэн хуулийн хяналт хэрэгжүүлж буй улс орнуудын Дээд шүүх бүх гишүүдээр буюу нийт шүүгч хуралдан шийдвэр гаргадаг (АНУ, Япон зэрэг орнууд). Өөрөөр хэлбэл, энэ орнуудын хувьд Үндсэн хуулийн шүүх хэмээх бие даасан шүүхгүй буюу ердийн шүүх үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлдэг. Иймд дээд шүүх нь ердийн шүүхийн хянан шийдвэрлэх фактад холбогдох маргаан хянан шийдвэрлэх бус гагцхүү Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлдгээрээ онцлогтой. Шүүгчдийн хувьд 16-аас хэтрэхгүй зохион байгуулагдаж байгаа нь нийт шүүгчийн маргаан хянан шийдвэрлэх гол нөхцөл болох талтай.

Маргаан хянан шийдвэрлэх хоёр шаттай дээд шүүх

Дээд шүүх нь зохион байгуулалтын хувьд бага болон их суудлын хэмжээнд маргааныг хянан шийдвэрлэх хэлбэрээр зохион байгуулагдаж

байна. Тухайлбал, БНСУ нь улсын хэмжээнд нэг дээд шүүхтэй бөгөөд мөн Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлдэг бие даасан шүүхтэй. Дээд шүүх нь зохион байгуулалтын хувьд Ерөнхий шүүгч, 13 шүүгчээс бүрдэнэ. Маргааны хувьд хяналтын шатыг хэрэгжүүлэхдээ бага суудал нь 4 шүүгч шийдвэрлэх бөгөөд хэрэв 4 шүүгчийн санал нэгдвэл маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дуусгавар болж эцсийн шийдвэр болно. Харин дээрхээс 1 шүүгч л олонхтой санал нийлэхгүй бол маргааныг цааш Их суудлаар хянан шийдвэрлэх бөгөөд 14 шүүгч хамтаар маргааныг хянан шийдвэрлэхдээ нийт шүүгчид хуралддаг.⁵ Энэ нь дээд шүүхийн их суудал бөгөөд маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх шат болно.

Эдүгээ дэлхий дахинд дээрх хоёр хэлбэрээс бусад тохиолдолд Дээд шүүхийн нийт шүүгч хуралдах зохион байгуулалт бүхий тогтолцоо үгүй юм.

3.2. Нийт шүүгч хуралддаг практик байхгүй улс, орнууд

Шүүх эрх мэдлийн тогтолцооны онцлогоос хамааран дараах гурван нөхцөлд үндэслэн Дээд шүүхийн нийт шүүгч хуралддаггүй.

Бие даасан Дээд шүүхтэй улс орнууд

Шүүх эрх мэдлийн тогтолцооны хүрээнд бүрдсэн хэд хэдэн дээд шүүх бүхий улс, орнууд байдаг. Энэ нь нэг л дээд шүүх улсын хэмжээнд байх бус маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаагаар дагнан байгуулагдсан дээд шүүхүүд бүхий улсууд дээрх хэлбэрээр зохион байгуулагдаж байна. Үүний тод жишээ нь Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс (ХБНГУ) юм. Герман Улсын хувьд холбооны улсын төвшинд 1) Холбооны Ердийн дээд шүүх (Эрүү, Иргэн, Гэр бүлийн маргаан таслан шийдэх

⁵ http://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=37126&type=sogan&key=9https://eng.scourt.go.kr/eng/judiciary/proceedings/civil.jsp

66 шүүгчтэй), 2) Холбооны Захиргааны дээд шүүх (56 шүүгчтэй), 3) Холбооны санхүүгийн дээд шүүх, 4) Холбооны хөдөлмөрийн дээд шүүх, 5) Холбооны нийгэм хамгааллын дээд шүүх хэмээх таван дээд шүүхтэй байх бөгөөд тус бүрдээ Дээд шүүхийн шүүгчидтэй байдаг. Иймд нийт Дээд шүүхийн шүүгчид хуралдах боломжгүй юм.

Дээд шүүх нь танхим бүхий зохион байгуулалттай улс орнууд

Дээд шүүхийн зохион байгуулалтаараа танхимд (коллеги) хуваагдаж буй улс орнуудын хувьд нийт шүүгч хамтран хуралдах нөхцөлийг хязгаарладаг. Энэ нь улс болон холбооны төвшинд ганц дээд шүүх бүхий бөгөөд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хувьд дээд шүүх нь танхимд хуваагдах бөгөөд танхим тус бүрдээ Дээд шүүхийн чиг үүргийг гүйцэтгэж, улмаар эцсийн шийдвэр гаргах онцлогтой юм. Үүний нэг тод жишээ нь Испани⁶ юм. Испани Улсын шүүхийн тухай хуулийн 55 дугаар зүйлд зааснаар 1) Иргэний хэргийн танхим, 2) Эрүүгийн хэргийн танхим, 3) Захиргааны хэргийн танхим, 4) Хөдөлмөрийн маргааны танхим, 5) Цэргийн хэргийн танхимд хуваагддаг.

Гэвч нэгэн онцлог буй нь танхим бүр өөрийн чиг үүргийн хувьд ялгаатай бөгөөд маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх буюу Кассацийн шүүхийн эрх бүхий танхим болон бие даасан Кассацийн эрх бүхий танхимаар шийдвэрлүүлэх гэдгээрээ ялгаатай юм.

Испани Улсын хувьд Иргэний хэргийн танхим нь Кассацийн эрхтэй тул маргааныг хяналтын шатны болон кассацийн журмаар хянаж эцсийн шийдвэр гаргадаг. Харин танхимын хувьд цаашид кассацийн шүүхээс Дээд шүүхийн чиг үүргийн хүрээнд дан ганц хяналтын шатны шүүхийн бус Кассацийн шүүх буюу маргааныг Дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч, Танхимын тэргүүн шүүгч нар болон бусад танхимын туршлагатай шүүгч нарын бүрэлдэхүүнтэйгээр хянан шийдвэрлэхээр зохицуулсан. Гэвч энэ нь нийт шүүгч хуралдах асуудалд үл хамаарна.

- Кассацийн шүүх бүхий зохион байгуулалт

Кассацийн шүүх нь маргааныг хянан шийдвэрлэхдээ түүнийг шинж чанараас нь хамааран ялгаатай үе шатаар эцэслэн шийдвэрлэх зарим улсын шүүхийн тогтолцоонд байдаг онцлог бүхий шүүх. Гэвч чиг үүргийн хувьд Дээд шүүхтэй ижил юм. Маргааныг хянан шийдвэрлэхдээ фактын маргаан бус, гагцхүү хууль хэрэглээ, хууль тайлбарлах агуулгаар л хяналт хэрэгжүүлдэг. Дэлхий олон оронд дээрх хэлбэрийн шүүхийн зохион байгуулалт байна.⁷ Гэвч Кассацийн шүүхийн хувьд нийт шүүгч хуралдах хэлбэрээр зохион байгуулагдахгүй юм. Хүснэгт 4-т улс орнуудын дээд шүүхийн чиг үүрэг ба нийт шүүгчдийн хуралдаантай эсэх мэдээллийг нэгтгэж харуулав.

Хүснэгт 4. Дээд шүүхийн чиг үүрэг ба нийт шүүгчийн хуралдаан

Д/д	Дээд шүүхийн нийт шүүгч хуралдах			Дээд шүүхийн нийт шүүгч хуралдахгүй	
	Үндсэн хуулийн хяналт хэрэгжүүлдэг	Хоёр шат бүхий	Бие даасан дээд шүүх бүхий	Дээд шүүх танхим бүхий	Кассацийн шүүх
1.	АНУ ⁸ , Япон, Аргентин,	БНСУ ⁹	ХБНГУ, Австри	Испани, Словени, Унгар, Польш, ОХУ	Армени, ОХУ, Армени, Бельги, Болгар, Серби, Грек, Эстони, Франц, Итали, Нидерланд

⁶ https://www.legislationline.org/download/id/6791/file/Spain_law_judiciary_1985_am2016_en.pdf

⁷ -Армени, Бельги, Болгар, Серби, Грек, Эстони, Франц, Итали, Нидерланд гэх мэт.

4. ХУУЛЬ ХЭРЭГЛЭХ ТАЛААРХ АЛБАН ЁСНЫ ТАЙЛБАР

4.1. Түүхэн уламжлал, хандлага

- *Хууль тогтоох шинж бүхий хийсвэрээр тайлбарлах хандлага:* Энэхүү хандлагын дагуу хуульд тайлбар хийх нь шүүх эрх мэдлийн байгууллагыг зарим талаар хууль тогтоогч болгох нөхцөлийг бүрдүүлж өгдөг сөрөг талтай.

Монгол Улсын эрх зүйн түүхэн уламжлалаас үзвэл Дээд шүүхээс хууль тайлбарлах чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд анхнаас нь энэ хандлага давамгайлж ирсэн хэмээн үзэж болно. Ялангуяа Дээд шүүн таслах газрын хувьд “Хууль санаачлах” эрх бүхий субъект байсан учир хуулийг тайлбарлах түүхэн уламжлал түүнтэй холбоотой хадгалагдаж ирсэн байдаг. Түүнчлэн 1925 оноос эхлэлтэй нийтлэг зүйл бол “бүгд хурал”, “нийт гишүүдийн хурал” хэмээх захиргааны байгууллагын бүтцийн хэлбэрээр хуулийг тайлбарлах уламжлал нь Дээд шүүхийг маргаан хянан шийдвэрлэх чиг үүргээс гадна, захиргааны байгууллагын чиг үүрэг гүйцэтгэх үндэс болж ирсэн. Энэ нь цаашид шүүх эрх мэдлийг захиргааны байгууллагатай ижил босоо удирдлагатай болгох гол нөхцөлийг бүрдүүлсэн гэж үзэж байна.

Харин 1992 оны Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал ёсоор шүүх эрх мэдэл бие даасан, шүүгч маргаан хянан шийдвэрлэхдээ хараат бусаар ажиллах суурь зарчмыг бий болгосон нь дээрх уламжлалтай зөрчилдөх болсон юм. Нөгөөтээгүүр, манай орны хувьд шүүхийн хууль хэрэглэх талаарх түүхэн уламжлалд дан ганц “хийсвэр” тайлбар бус шүүхийн хууль хэрэглээний практикийг судлах замаар тайлбарлах тал байсан нь шүүхийг хууль тогтоогч болгохоос сэргийлэх нөхцөл юм.

- *Хэрэг, маргаанд үндэслэн тайлбарлах хандлага:* Уг хандлага нь Дээд шүүх өөрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх буюу маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хууль тайлбарлах байдлаар илэрнэ.

Монгол Улсын шүүхийн түүхэн уламжлалаас харахад, 2012 оны Шүүхийн тухай хуульд хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хууль тайлбарлах талаар зохицуулсан боловч 2015 онд гарсан Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрүүдээс үүдэн эрх зүйн тодорхойгүй нөхцөл бий болжээ. Гэвч Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийн агуулга Дээд шүүх гагцхүү нийт шүүгчийн хуралдаанаар л хуулийг зөв хэрэглэх талаарх албан ёсны тайлбар гаргана гэж хатуу тогтоогоогүй юм. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2015 оны 3 дугаар дүгнэлт¹⁰, 7 дугаар тогтоол¹¹-ын агуулга нь хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хуулийг хэрэглэх талаарх албан ёсны тайлбар гаргахыг үгүйсгээгүй болохыг ҮХЦ-ийн тогтоолын үндэслэлд “Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар Улсын дээд шүүхээс хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлээд гаргасан шийдвэрийг хэрхэн албан ёсны тайлбар болгох журмыг тусгайлан зохицуулаагүйгээс үүдэн уг хуулийн холбогдох зохицуулалтын дагуу Улсын дээд шүүхийн аль нэг танхимаас гаргасан шийдвэр бүр хуулийн тайлбар болох нөхцөл бүрдэн, агуулгын хувьд зөрчилдсөн шийдвэр гарсан тохиолдолд хэрхэн шийдвэрлэх нь тодорхойгүй болж, Улсын дээд шүүхийн 3-5 шүүгчийн саналаар хуульд тайлбар хийх боломжийг бүрдүүлсэн” гэж дурдсанаас харж болно. Өөрөөр хэлбэл, манай улсын Дээд шүүх уг бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ эрх зүйн болон шүүхийн тогтолцоо ойролцоо улс орнуудын жишгийн дагуу маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, Дээд шүүхийн шийдвэр бүр хуулийн тайлбар бус гагцхүү онцлогтой маргаан, түүнийг шийдвэрлэх замаар хэрхэн албан ёсны тайлбар хийх зохицуулалтыг шүүхийн тухай хууль, процессын бусад хуулиар бий болгох шаардлагатай юм.

¹⁰ <https://www.legalinfo.mn/law/details/10967?lawid=10967>

¹¹ <https://www.legalinfo.mn/law/details/11397?lawid=11397>

Хүснэгт 5. Дээд шүүхийн хууль хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах үйл явц (1925-2017)

БНМАУ-ын Дээд шүүн таслах газрын түр дагаж явах дүрэм (1928)		Шүүн таслах газрыг байгуулах дүрмийн тухай (1930)	Шүүх явдлын яамны дүрэм (1932- 1943)
БҮГД ШҮҮГЧДИЙН ХУРАЛ			
Хууль тайлбарлах	2 дугаар зүйл Дээд шүүх таслах газраа аливаа хэргийг таслан шийтгэхэд цааз хууль дүрмийг баримтлан тайлбарлан зааварласан зүйлүүдийг улсын доторх аливаа шүүх таслах газрууд журамлан дагаж явбал зохино.		14 дүгээр зүйл (1932) 4. Шүүх таслахын аливаа явуулгын ба эрүү, иргэний хуулиудыг тайлбарлах 14 дүгээр зүйл (1941) 9. Хуулиудыг тайлбарлах
БНМАУ-ын Ардын шүүх таслах газрууд ба прокурорын байгууллагын дүрэм (1943)		БНМАУ-ын Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль (1949)	БНМАУ-ын Шүүх байгууламжийн хууль (1978)
БҮГД ШҮҮГЧДИЙН ХУРАЛ			
Дээд шүүх хууль тайлбарлах	34 дүгээр зүйл ...Түүнчлэн байцаан шийтгэх хууль болон эрүү ба иргэний хийгээд хөдөлмөрийн хууль цаазад зохих тайлбаруудыг өгнө.	40 дүгээр зүйл ...Дээд шүүхийн бүгд хурал нь бичигдсэн эсэргүүцлүүдийг хянан үзэхээс гадна шүүхээс хянан үзсэн хэргүүдийн талаар гаргасан шийдвэрүүдийн үндсэн шүүхүүдийн ажиллагааны тухай асуудалд удирдлага болох зааврыг өгөх ба байцаан шийтгэх хууль, эрүү, иргэний хууль, хөдөлмөрийн хуулиудын талаар тайлбар өгч болно.	54 дүгээр зүйл А) Шүүн таслах эрхийг хэрэгжүүлэхэд БНМАУ-ын хууль тогтоомжийг нэгэн мөр ойлгож, зөв хэрэглэх асуудлаар шүүхэд удирдамж тайлбар өгнө. Б) БНМАУ-ын хуулийг тайлбарлах болон хууль тогтоомж гаргах талаар БНМАУ-ын Ардын Их хурлын тэргүүлэгчдэд санал оруулах.

	Шүүхийн тухай хууль (1993)	Шүүхийн тухай хууль (2002)	Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль (2012)
Дээд шүүх хууль тайлбарлах	<p>24 дүгээр зүйл</p> <p>6.6. Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах. Улсын дээд шүүхийн тайлбарыг тухайн хуулийг хэрэглэж байгаа хүн, албан тушаалтан, аж ахуйн нэгж, байгууллага дагаж мөрдөнө.</p>	<p>23 дугаар зүйл. Хуулийн тайлбар</p> <p>23.1. Энэ хуулийн 15.6.5-д заасны дагуу Үндсэн хуулиас бусад хуулийн заалтыг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг Улсын дээд шүүх гаргана.</p> <p>23.2. Иргэн, албан тушаалтан, аж ахуйн нэгж, байгууллага хуулийг ойлгох, дагаж мөрдөх, хэрэгжүүлэх, хэрэглэх явцад гарсан эргэлзээтэй, салаа утгаар ойлгож болох заалтыг тайлбарлуулах тухай саналаа Улсын дээд шүүхэд ирүүлнэ.</p> <p>23.4. Анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүх бүрэлдэхүүн шүүх хуралдаанаар хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх явцад гарсан эргэлзээтэй, салаа утгаар ойлгож болох хуулийн заалтыг тайлбарлуулах тухай саналаа талуудын гаргасан тайлбар, үндэслэлийн хамт Улсын дээд шүүхэд ирүүлж болно.</p> <p>23.5. Хуулийн тайлбарын төслийг боловсруулах, шүүх хуралдаанаар хэлэлцүүлэх ажлыг Улсын дээд шүүхийн шүүгч хариуцна.</p> <p>23.6. Хуулийн тайлбарыг Улсын дээд шүүхийн шүүгчдийн хуралдаанд оролцогчдын гуравны хоёрын саналаар батална.</p> <p>23.7. Хуулийн тайлбарыг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа иргэн, албан тушаалтан, аж ахуйн нэгж, байгууллага дагаж мөрдөнө.</p> <p>23.8. Улсын дээд шүүхийн тайлбар хуульд харшилбал хуулийг дагаж мөрдөнө.</p>	<p>17.3. Улсын дээд шүүх энэ хуулийн 17.1-д заасан бүрэн эрхээс гадна дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:</p> <p>17.3.1. Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргах Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тогтмол нийтлэх; /Энэ хэсгийн ... Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбарыг тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар гаргах... гэснийг Үндсэн хуулийн цэцийн 2015 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 07 дугаар тогтоолоор хүчингүй болгосон/ /Энэ хэсэгт 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан./</p>

4.2. Маргаан хянан шийдвэрлэх замаар хууль хэрэглэх талаарх албан ёсны тайлбар гаргаж буй бусад улсын туршлага

Хэрэг маргааныг шийдвэрлэх замаар хуулийг тайлбарладаг хандлага гагцхүү Англи-Америкийн буюу жишгийн эрх зүйн бүлийн улс, орнуудад байдаг гэх хийсвэр төөрөгдөл (төсөөлөл) зарим талаар хууль тайлбарлах хүрээнд манай хуульч, эрдэмтэн, судлаачдын дунд байдаг. Гэвч бидэнтэй ижил эрх зүйн бүлийн улсын томоохон төлөөлөгч болох ХБНГУ-ын хувьд хууль тайлбарлах асуудал нь шүүхийн хууль хэрэглээтэй салшгүй холбоотой явагддаг.

ХБНГУ-ын хувьд Холбооны дээд шүүхүүд (5 дээд шүүх) маргааныг хянан шийдвэрлэх явцдаа хуулийг зөв хэрэглэх талаарх шүүхийн нэгдсэн жишгийг өөрийн шийдвэртээ буюу шүүн таслах

чиг үүргээ хэрэгжүүлэх замаар хэрэгжүүлж ирсэн. Тухайлбал, Холбооны Захиргааны дээд шүүхийн хувьд тусгай буюу ганц тохиолдолд Дээд сенат (Захиргааны хэргийн хувьд 10 сенатын тэргүүн болон маргаан хянан шийдвэрлэж буй шүүгчид)¹² хууль тайлбарлах зорилгоор маргааныг хянан шийдвэрлэдэг. Хууль тайлбарлах шүүхийн зохион байгуулалт буюу шүүх ажиллагааг Их сенат хэмээн нэрлэдэг бөгөөд Их сенатын хуралдаанд уг маргааныг хянан шийдвэрлэж буй шүүгчид, нийт 10 сенатын тэргүүн, Ерөнхий шүүгчийн хамт хуралдан тодорхой маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар шүүх хуулийг тайлбарладаг. Үүнээс үзвэл эх газрын эрх зүйн бүлийн гол төлөөлөгч болох ХБНГУ нь хуулийг хийсвэрээр тайлбарлах бус аль нэг маргааныг хянан шийдвэрлэх замаар хуульд тайлбар хийж байна.

5. ДҮГНЭЛТ

Шүүхийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл нь бүхэлдээ 1992 оны Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, түүнд 2019 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн агуулгад бүрнээ нийцэх ёстой. Иймд энэхүү төслийн 26 дугаар зүйлийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх, улмаар төслийн Улсын Дээд шүүхтэй холбогдох хэсгийг цаашид дараах байдлаар боловсронгуй болгох боломжтой юм. Үүнд:

- Шинэ Үндсэн хууль батлагдахаас өмнөх тогтолцооны Дээд шүүн таслах газар гүйцэтгэх эрх мэдлийн дор байж, Хууль санаачлах эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байсан хуучин хамаарлаас ангид байлгаж гагцхүү шүүх таслах чиг үүрэг хэрэгжүүлэх нөхцөл, журмыг боловсронгуй болгох шаардлагатай.
- Улсын Дээд шүүх хэдийгээр Үндсэн хуульд “шүүх эрх мэдлийн дээд байгууллага” хэмээн заасан боловч түүний агуулга нь Улсын Дээд шүүх захиргааны байгууллагын бүтэц зохион байгуулалтаар ажиллах ойлголтыг илэрхийлээгүй болно. Гэтэл төслийн зарим зохицуулалт Дээд Шүүхийг шүүн таслах чиг үүргээс бусад (26 дугаар зүйлд заасан)¹³ захиргааны болон дээд шүүхийн бүрэн эрхэд хамаарах асуудлыг “нийт шүүгчдийн хуралдаан” хэрэгжүүлэх байдлаар зохицуулсныг өөрчлөх шаардлагатай.
- Улсын Дээд шүүхээс “хууль хэрэглэх талаарх” албан ёсны тайлбарыг гаргах журмыг нарийвчлан зохицуулах. Ингэхдээ шүүх хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх үндсэн чиг үүрэгтэй нь холбож түүний журмыг нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай байна.

¹² <https://www.bverwg.de/en/das-gericht/organisation/richter-und-senate>

¹³ Төслийн 26 дугаар зүйл дэх зохицуулалт ямар үндэслэлээр УДШ захиргааны чиг үүрэг хэрэгжүүлэх хуучин хамаарал бүхий болсон үндэслэлийг уг судалгааны 2.3 дахь хэсгээс дэлгэрүүлж үзнэ үү.

ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын шүүх. Эрх зүйн баримт бичиг. УБ., 2016
2. БНМАУ-ын Дээд шүүн таслах газрын түр дагаж явах дүрэм, 1928
3. Шүүн таслах газар байгуулах дүрмийн тухай, 1930
4. Шүүх явдлын яамны дүрэм, 1932
5. БНМАУ-ын Бага хурлын тэргүүлэгчдийн хурлын 1943 оны 8 дугаар сарын 2-ны өдрийн 56 дугаар тогтоол: БНМАУ-ын Ардын шүүх таслах газрууд ба Прокурорын байгууллагын дүрэм
6. БНМАУ-ын Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль, 1949
7. БНМАУ-ын Ардын их хурлын тэргүүлэгчдийн хурлын 1978 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 302 дугаар тогтоол: БНМАУ-ын Шүүх байгууламжийн хууль
8. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль, 1993
9. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль, 2002
10. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль, 2012
11. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992
12. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт, 2019
13. АНУ, БНСУ, ХБНГУ, Япон, Испани улсуудын шүүхийн хуулиуд
14. Монгол Улсын ҮХЦ-ийн тогтоол № 07: Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.1 дэх заалт Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай ҮХЦ-ийн дүгнэлт
15. Монгол Улсын ҮХЦ-ийн дүгнэлт №03: Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.3.1 дэх заалт Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай